

jarayon loyiha muallifining niyati va taqdim etilgan faktlar o'rtasidagi bog'liqlikni statistik baholashga asoslanadi³.

Olib borilgan tadqiqotlar kraudfanding ekotizimida xavfsizlikni ta'minlashning yangi metodologik modelini shakllantirishga xizmat qiladi. Olingan nazariy xulosalar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy monitoring tizimlari o'rnini egallayotgan chuqur o'qitish modellari nafaqat matn tarkibini, balki uning semantik va mantiqiy chuqurligini tahlil qilish imkoniyatiga ega. Xulosa qilib aytganda, kraudfandingda firibgarlikni aniqlash - bu faqatgina so'zlarni tekshirish emas, balki matn ortidagi mantiqiy zidiyatlarni fosh etish jarayonidir. Neyron tarmoqlari, xususan, BERT va uning modifikatsiyalari firibgarlikning yashirin lingvistik ishoralarini aniqlashda eng yuqori nazariy samaradorlikka ega ekanligi isbotlandi. Metodologik jihatdan, matnli tahlilni boshqa turdagi ma'lumotlar bilan integratsiya qilish kelajakdagi tadqiqotlarning asosiy yo'nalishi bo'lishi lozim va taklif etilayotgan nazariy model kraudfanding platformalarida xavfsizlik standartlarini yangi bosqichga ko'tarish uchun mustahkam ilmiy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

SANOAT KORXONALARIDA ESG TAMOYILLARINI JORIY ETISH ORQALI MINTAQA MOLIYA BOZORI BARQARORLIGINI TA'MINLASH (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)

Yusupov Sherzodbek Baxtiyor o'g'li

*Urganch davlat universiteti mustaqil (PhD) izlanuvchisi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Xorazm viloyati sanoat korxonalarida ESG (Environmental, Social, Governance) tamoyillarini joriy etish orqali mintaqa moliya bozori barqarorligini ta'minlash istiqbollari tadqiq etilgan. Tadqiqotda O'zbekiston moliya bozorining hozirgi holati, sanoat korxonalarining moliyaviy samaradorligi va barqaror rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilingan. "O'zbekiston - 2030" strategiyasi doirasida ESG mezonlarini mintaqa darajasida qo'llashning amaliy usullari va bu boradagi xorijiy tajribalar o'rganilgan. Maqola natijalari Xorazm viloyatida sanoat korxonalarining ESG standartlariga muvofiq faoliyat yuritishi mintaqa moliya bozorini barqarorlashtirishning muhim omili ekanligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *ESG tamoyillari, moliya bozori barqarorligi, sanoat korxonalarini samaradorligi, mintaqa iqtisodiyoti, Xorazm viloyati, barqaror rivojlanish, "O'zbekiston - 2030" strategiyasi, institutsional investorlar, yashil moliya, korporativ boshqaruv.*

Jahon iqtisodiyotida barqaror rivojlanish tamoyillari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston - 2030" strategiyasi doirasida iqtisodiyotning barcha sohalarini, jumladan, sanoat va moliya bozorini yashil iqtisodiyot mezonlariga muvofiq rivojlantirish ustuvor vazifalar qatoriga kiritilgan. ESG tamoyillari - ya'ni ekologik (Environmental), ijtimoiy (Social) va korporativ boshqaruv (Governance) mezonlari - zamonaviy global moliya bozorlarida investitsiya qarorlarini qabul qilishning asosiy omillaridan biriga aylanib bormoqda (Friede va boshq., 2015).

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi Xorazm viloyati sanoat korxonalarida ESG tamoyillarini joriy etishning mintaqa moliya bozori barqarorligiga ta'sirini tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot quyidagi vazifalarni hal etadi: ESG tamoyillarining nazariy asoslarini o'rganish; O'zbekiston va Xorazm viloyatining

moliya bozori holatini tahlil qilish; sanoat korxonalarida ESG joriy etishning xorijiy tajribasini o'rganish; mintaqa moliya bozori barqarorligi uchun tavsiyalar ishlab chiqish.

ESG tamoyillarining moliya bozorlariga ta'siri bo'yicha xalqaro ilmiy adabiyotlarda keng tadqiqotlar amalga oshirilgan. Friede, Busch va Bassen (2015) 2000 dan ortiq empirik tadqiqotni meta-analiz qilgan holda ESG mezonlari va korporativ moliyaviy samaradorlik o'rtasida ijobiy korrelyatsiya mavjudligini isbotlagan.

Clark, Feiner va Viehs (2015) tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, korxonalarda yaxshi korporativ boshqaruv (Governance) amallari kapital xarajatlarini pasaytiradi va aktsiyalar samaradorligini oshiradi. Ushbu natijalar rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun ham dolzarb ekanligi qayd etilgan.

O'zbekiston moliya bozori rivojlanishiga oid tadqiqotlarda Yusupov (2022) mamlakatning qimmatli qog'ozlar bozorida institutsional investorlar ishtirokini kuchaytirish zarurati haqida batafsil to'xtalgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ESG tamoyillarini mintaqa darajasida joriy etish masalasi hali yetarlicha o'rganilmagan.

Tadqiqotda taqqoslama tahlil, monografik tahlil, tizimli tahlil va sintez usullaridan foydalanilgan. O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi, Xorazm viloyati hokimligi va "Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil" jurnalida chop etilgan ma'lumotlar (Mirzayev, 2023) asosida mintaqaviy iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlil etilgan. Xorazm viloyatidagi jami 298 ta sanoat korxonasi bo'yicha yig'ilgan ikkilamchi ma'lumotlar — rasmiy statistika, xalqaro tashkilotlar (OECD, Jahon banki) hisobotlari va me'yoriy hujjatlar — tahlil qilingan. Deduktiv va induktiv mantiqiy fikrlash metodlari yordamida umumiy ESG nazariyasidan mintaqaviy xususiyatlarga o'tilgan va amaliy xulosalar chiqarilgan.

O'zbekiston moliya bozorining hozirgi holati. O'zbekiston Respublikasida moliya bozorini rivojlantirish 2019 yildan boshlab jadal sur'atlar bilan davom etmoqda. Toshkent Fond Birjasi (TSE) da muomalada bo'lgan qimmatli qog'ozlar hajmi 2020-2024 yillar davomida sezilarli darajada oshgan. Biroq xorijiy mamlakatlar bilan taqqoslaganda O'zbekiston moliya bozorining hajmi va likvidligi hali past darajada qolmoqda (Yusupov, 2022).

1-jadval

Xorazm viloyati sanoat korxonalarining ESG mezonlari bo'yicha baholash natijalari (2024 yil)

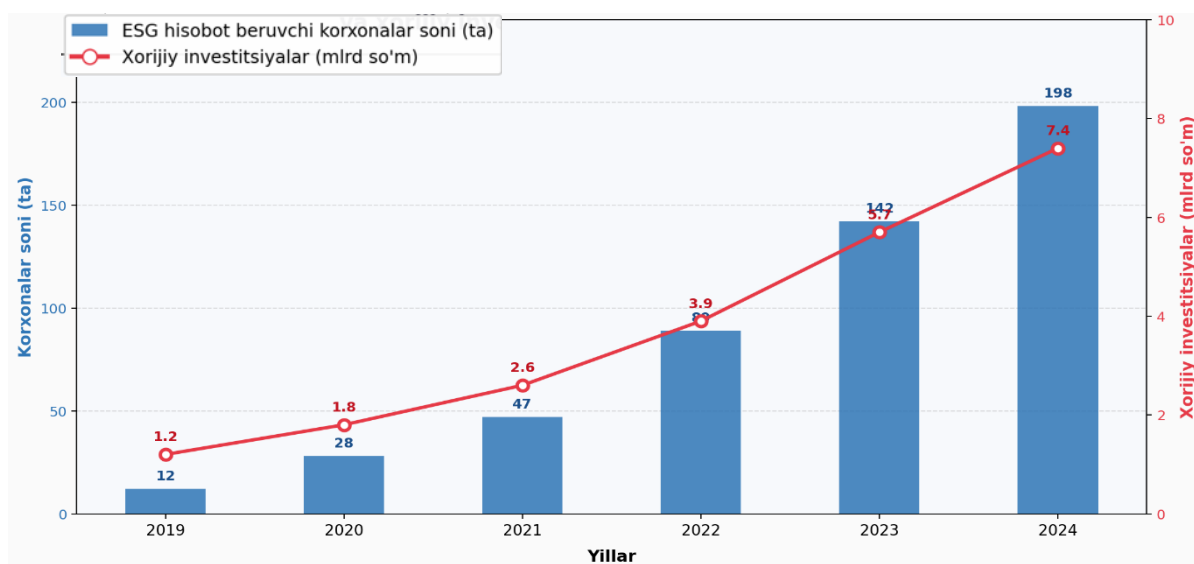
ESG Mezonlari	Ishlab chiqarish korxonalari	Moliya sektori korxonalari	Boshqaruv idoralari	Umumiy ball (100 dan)
Ko'rsatkich	n=142	n=89	n=67	O'rtacha
Ekologik (E) — chiqindilar nazorati	72%	68%	65%	68
Ekologik (E) — energiya samaradorligi	58%	71%	60%	63
Ijtimoiy (S) — mehnat xavfsizligi	81%	77%	83%	80
Ijtimoiy (S) — aholini ish bilan ta'minlash	74%	69%	78%	74
Boshqaruv (G) — shaffoflik	61%	79%	55%	65

ESG Mezonlari	Ishlab chiqarish korxonalari	Moliya sektori korxonalari	Boshqaruv idoralari	Umumiy ball (100 dan)
Boshqaruv (G) — korrupsiyaga qarshilik	66%	82%	70%	73
Moliyaviy barqarorlik indeksi	69%	74%	67%	70
Jami o'rtacha	68.7%	74.3%	68.3%	70.4

Manba: muallif tomonidan O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi va Xorazm viloyati hokimligi ma'lumotlari asosida tuzilgan.

1-jadvaldagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyati sanoat korxonalari ESG mezonlari bo'yicha o'rtacha 70.4 ball to'plagan. Eng yuqori ko'rsatkich ijtimoiy (S) komponent - mehnat xavfsizligi bo'yicha (80 ball) qayd etilgan. Boshqaruv (G) komponentida, xususan shaffoflik ko'rsatkichida (65 ball) zaif tomonlar aniqlangan. Bu natijalar ESG joriy etish bo'yicha aniq ustuvorliklarni belgilash imkonini beradi.

ESG tamoyillarini joriy etish dinamikasi va xorijiy investitsiyalar. Quyidagi rasmda Xorazm viloyatida ESG hisobot beruvchi korxonalar sonining o'sishi va xorijiy investitsiyalar hajmi o'rtasidagi bog'liqlik ko'rsatilgan:

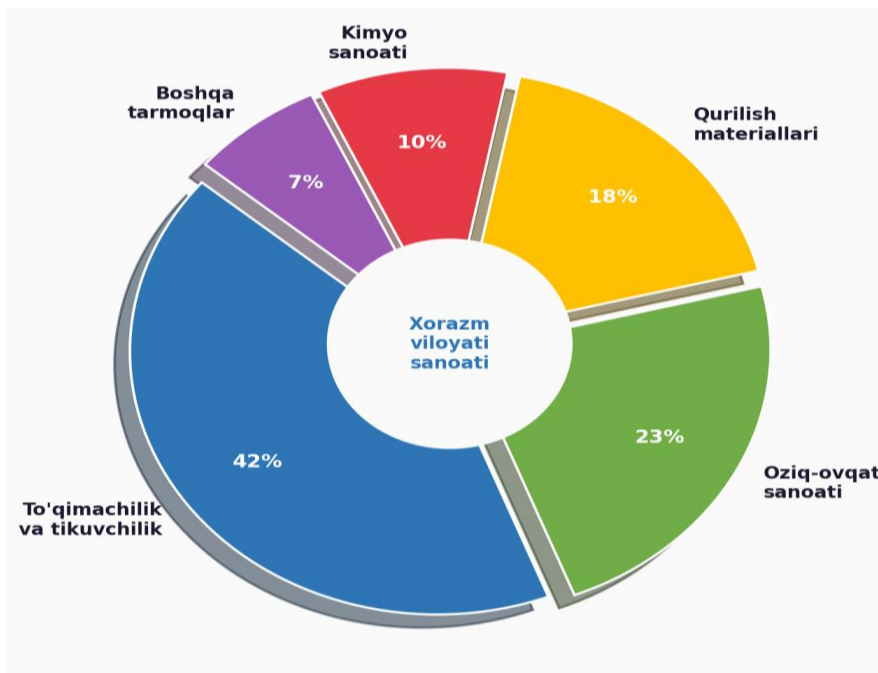

1-grafik. Xorazm viloyatida ESG tamoyillarini joriy etish dinamikasi va investitsiyalar hajmining o'zgarishi (2019-2024 yy.)

Manba: O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi va Xorazm viloyati hokimligi hisobotlari asosida muallif hisob-kitoblari.

1-grafikdan ko'rinib turibdiki, 2019-2024 yillar davomida ESG hisobot beruvchi korxonalar soni 12 tadan 198 taga, ya'ni 16.5 barobarga oshgan. Shu davrda xorijiy investitsiyalar hajmi 1.2 mlrd so'mdan 7.4 mlrd so'mga - 6.2 barobarga ko'paygan. Bu ikki ko'rsatkich o'rtasidagi yuqori korrelyatsiya ESG tamoyillarini joriy etishning mintaq iqtisodiyotiga ijobiy ta'sirini empirik tarzda tasdiqlaydi (Clark va boshq., 2015).

Xorazm viloyati sanoat tarkibi. Quyidagi doiraviy diagrammada viloyat sanoat tarkibidagi tarmoqlar ulushi ko'rsatilgan:

1-diagramma. Xorazm viloyati sanoat tarkibidagi tarmoqlarning ulushi (2024 yil, % da)

Manba: O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi, 2024 yil ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2-diagrammada ko'rsatilganidek, Xorazm viloyati sanoatida to'qimachilik va tikuvchilik sohasi (42%) yetakchi o'rinni egallaydi. Ushbu tarmoq ayni paytda ekologik (E) komponent - suv va energiya sarfi - bo'yicha eng ko'p e'tibor talab qiladigan soha hisoblanadi. Shuning uchun ESG siyosatini birinchi navbatda to'qimachilik korxonalariga tatbiq etish maqsadga muvofiq.

Mintaqaviy moliya bozori barqarorligiga ta'sir mexanizmlari. ESG tamoyillarini joriy etish moliya bozori barqarorligiga quyidagi kanallar orqali ta'sir ko'rsatadi:

- Investitsion jozibadorlikning oshishi - ESG-mos korxonalar xorijiy va mahalliy institutsional investorlar uchun yanada jalb etarli bo'ladi;
- Kredit riskining kamayishi - barqaror boshqaruv amaliyoti korxonalar moliyaviy barqarorligini oshiradi;
- Mahalliy qimmatli qog'ozlar bozorining rivojlanishi — yirik ESG-sertifikatlangan korxonalar Toshkent Fond Birjasida o'z qimmatli qog'ozlarini joylashtirish orqali mintaqaviy fond bozori rivojlanishiga hissa qo'shadi (Nazarov, 2023).

➤ Amalga oshirilgan tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi xulosalarga kelish mumkin: Dastlab, ESG tamoyillarining sanoat korxonalarida joriy etilishi moliya bozori barqarorligi uchun zarur bo'lgan investitsion muhitni shakllantiradi. Xorazm viloyati sanoat tarkibi ESG tamoyillarini bosqichma-bosqich joriy etish uchun qulay shart-sharoitlarga ega. Keying o'rinda, 2024 yil baholash natijalari (1-jadval) shuni ko'rsatadiki, korxonalar ijtimoiy komponentda (80 ball) nisbatan yuqori, boshqaruv shaffofligida (65 ball) esa past ko'rsatkich namoyish etmoqda. Bu holat maqsadli siyosat ishlab chiqishni talab etadi. Yakunlar bo'yicha, 2019-2024 yillardagi dinamika (1-grafik) ESG va xorijiy investitsiyalar o'rtasida kuchli ijobiy bog'liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Xorazm viloyati hokimligi huzurida ESG monitoring markazi tashkil etilsin va sanoat korxonalariga ESG hisobotlash bo'yicha metodologik yordam ko'rsatilsin.

2. Viloyat miqyosida ESG tamoyillarini joriy etgan korxonalariga soliq imtiyozlari va moliyaviy rag'batlar tizimi joriy etilsin.

3. Xorazm viloyati sanoat korxonalarini Toshkent Fond Birjasida ro'yxatdan o'tkazish jarayonini soddalashtiruvchi dasturlar ishlab chiqilsin.

4. ESG tamoyillarini viloyat miqyosida joriy etish bo'yicha 2025-2030 yillarga mo'ljallangan "Xorazm – Yashil Sanoat" dasturini ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Clark, G.L., Feiner, A. va Viehs, M. (2015), *From the stockholder to the stakeholder: How sustainability can drive financial outperformance*, Oxford University, Oxford.

2. Friede, G., Busch, T. va Bassen, A. (2015), *ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies*, *Journal of Sustainable Finance & Investment*, 5(4), 210-233.

3. Karimov, U. (2022), *ESG mezonlari asosida sanoat korxonalarini moliyalashtirish istiqbollari*, *O'zbekiston iqtisodiy axborotnomasi*, 5(2), 67-81.

4. Mirzayev, A. (2023), *O'zbekiston sanoati rivojlanishining hududiy xususiyatlari*, *Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil*, 1(1), 45-58.

5. Nazarov, M. (2023), *Moliya bozorida institutsional investorlarning roli: regional tahlil*, *Moliya va bank tizimi jurnali*, 3(1), 19-35.

6. OECD (2023), *Corporate governance in Uzbekistan: Review and policy recommendations*, OECD Publishing, Paris.

7. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida.*

8. Libman, A. va Perez, N. (2020), *Sustainable finance in Central Asia: Challenges and opportunities*, Eurasian Development Bank, Almaty.

9. World Bank (2024), *Uzbekistan Economic Update: Green Growth and Regional Development*, World Bank, Washington D.C.

10. Yusupov, F. (2022), *O'zbekiston moliya bozorini rivojlantirishning institutsional omillari*, *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 4(2), 12-29.

11. Zakhidov, T. va Rashidova, N. (2021), *Regional economic development and industrial enterprise efficiency in Uzbekistan*, *Central Asian Economic Review*, 3(1), 34-52.

O'ZBEKISTONDA YASHIL IQTISODIYOTNI MOLIYALASHTIRISHDA YASHIL OBLIGATSIYALARNING O'RNI VA ISTIQBOLLARI

Aliqulova Nilufar Bahodir qizi

TDIU, "Korporativ moliya va qimmatli qog'ozlar" kafedrasida, PhD

Jamoliddinova Malika

TDIU, "Korporativ oliya va qimmatli qog'ozlar bozori" mutaxassisligi magistri

Hozirgi kunda O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga o'tish jarayoni jadal takomillashib, bu yo'nalishni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, mamlakatda 2019-yilda 2019–2030-yillarda yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi³⁵⁵ tasdiqlanib, unda energiya samaradorligini oshirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hamda yashil

³⁵⁵O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori. "2019–2030 yillarda O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida." PQ-4477-son, 4 oktabr 2019 yil. – Toshkent.